

۱۶۴۳

اسکن شد

تاریخ:
توسط:

دانشگاه تهران

دانشکده دامپزشکی

شماره پایان نامه ۶۱۸

سال تحصیلی ۴۴-۴۵

پایان نامه

برای دریافت دکترای دامپزشکی از دانشگاه تهران

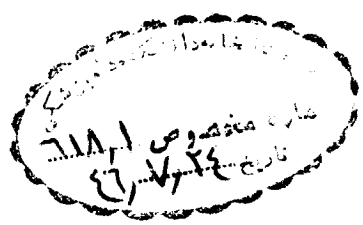
موضوع

پـرورش گوسفند در ~~تیمت~~ گرگان (ترکمن صحرا)

نگارش : پرویز صدری میاندوآب

متولد : ۱۳۱۵ سنندج

هیئت داوران

راهنما و رئیس هیئت داوران

استاد دانشکده دامپزشکی

دکتر محمد تابهش

داور

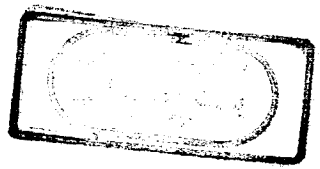
استاد دانشکده دامپزشکی

دکتر محمد درویش

داور

دانشیار دانشکده دامپزشکی

دکتر رکن الدین علائی

۱۶۴۳

- جناب آقای دکتر محمود یزدی زاده استاد محترم دانشکده دامپزشکی که با قبول راهنمایی مفتخرم فرموده اند .
- جناب آقای دکتر محمد تابش استاد محترم و رئیس هیئت داوران .
- جناب آقای دکتر محمد برویش استاد عالیقدر دانشکده دامپزشکی .

- آقای دکتر رکن الدین علائی
- آقای دکتر محمد ستاری
- آقای دکتر فروغ
- کلیه استادان محترم کادر آموزشی دانشکده که از زحماتشان برخوردار بودهام .

تقدیم به :

پدر بزرگوار و مادر عزیزم که در راه تحصیل دانش همواره
مرا مدد کار بوده اند .

همسر مهربان و مامان گرامی و کلیه بستگان عزیزم .

تمام دوستان ترکمن مخصوصا آقای عبد الحلیم آخوندی که
از کمکهایش برخوردار بوده ام .

همکلاسان بسیار عزیزم خصوصا آقایان ، عبد الرضا جهانی ،
محمود میراب زاده ، امیر عظیمی ، محمد رضا حسن زاده ،
حسن مقدسیان ، رحمت مظهری ، گودرز اصفهانی ، حمید
محمدی ، کمال تراپی و آشوت صفرلی .

پیشرفتهای بشر در کلیه شئون زندگی مدیون زحمات و کوششهای علمی دانشمندان بوده و تحقیقات و تفحصات آنها در رشته های مختلف روز بروز پیشرفت شایانی داشته و نتیجه خدمات ارزنده آنها در تمام رشته ها و از جمله در رشته دامپروری محسوس تر بوده و از نظر اقتصادی مورد توجه میباشد اما نتیجه مطلوب وقتی حاصل میشود که از تجارب و نتایج تفحصات علمی دامپزشکان و سایر بیولوژیست ها ، شیمیست ها و ژنتیک دانها و علمای دامپروری که سالهای متمادی در این راه زحمت کشیده اند استفاده گردد و راههایی که پیموده اند تا حد امکان پیموده شود . چنانچه بیشتر کشورهای جهان در این رشته بواسطه اطلاع بر موز پیچیده خصوصیات ذاتی دام و با بکار بردن روشهای علمی دقیق پیشرفتهای حیرت انگیزی نموده و توانسته اند گوسفند های شیری ، گوشتی ، پشمی و حتی گله های یکدست سفید ، سیاه ، پیا و دوقلوزا و گاوهای شیری و گوشتی و مرغهای تخمی و گوشتی بوجود آورده و استفاده های سرشاری بنمایند . بنابراین اطلاع از تمام خصوصیات ذاتی دامپزشک را در کلیه امور مربوطه مخصوصا در رشته دامپروری توانا و موفق میدارد . و خوشوقتیم که توانستم در رشته دامپزشکی تحصیلات خود را با تمام رساننده و با اطلاعات بیشتری بکار های دامپروری بهر ازم در زهرا قبل از ورود به دانشکده دامپزشکی بر اثر علاقه ای که با مورد دامپروری و کشاورزی داشتم ، بعلمت عدم اطلاع در مورد دامپروری در اولین قدم باشکست روبرو شدم . بدین ترتیب بدون حساب و بدون در نظر گرفتن تمام شرایط مرغداری با خرید یک دستگاه ماشین جوجه کشی ۳۰۰ عددی متوجه اشکال کار وعدم اطلاع خود در این رشته گشته و همان سال در کنکور شرکت نموده و موفق شدم و

تا آنجائیکه فرصت داشتم در امور د امپرووری فعالیت کردم و سعی نمودم که با اطلاعات بیشتر و
کافی برگردم روی این اصل پایان نامه خود را نیز بنام (گوسفند داری در ترکمن صحرا)
بانظر استاد محترم جناب آقای دکتر یزد یزاده ریاست محترم د پارتمان د امپرووری دانشکده
دامپزشکی در تاریخ ۴۳/۷/۲۵ انتخاب نمودم .

فهرست مندرجات

~~~~~

مقدمه :

بخش اول : وضع جغرافیائی دشت گرگان (ترکمن صحرا) تاریخچه و موقعیت جغرافیائی از نظر پرورش دام ، حدود ترکمن صحرا ، کوهها ، جنگلها ، رودها ، آب و هوا ، ماکزیمم و منیمم درجه حرارت ، مقدار بارندگی و مقدار رطوبت ، وضع اجتماعی مذهب و اخلاق ترکمانان .

بخش دوم : مراکز پرورش گوسفند ، آمار تقریبی دام در مناطق پرورش .

بخش سوم : مشخصات گوسفندان ترکمن صحرا ، اندازه ها و اصطلاحات محلی .

بخش چهارم : جایگاه و انواع آن .

بخش پنجم : تغذیه ((" مراتع طبیعی ، مراتع مصنوعی " . انواع علوفه

موجود در مراتع . چگونگی استفاده از مراتع " بیلاق و قشلاق " تغذیه دستی (تغذیه

گوسفند غیر پروار ، تغذیه گوسفند پروار) استفاده از محل کشت غلات و صیفی جات و پنبه

آبشخوار . استفاده از بقایای کارخانجات (پنبه ، گندم ")

بخش ششم : پرورش بره (مواظبت های اولیه از نظر بره ، وزن بره هنگام

تولید ، طرز تغذیه بره) .

بخش هفتم : فرآورده های گوسفند ((شیر و فرآورده های آن " کره ، آغوز ،

ماست ، کشک ، مفره قورت ، پنیر و کوره مز) ((- تولید گوشت (پروار

بغدی) - پشم و تمیین مشخصات و کیفیات اصلی آن - کود و سایر فرآورده ها .

- بخش هشتم : بیماریهای بومی شایع در منطقه پرورش .
  - بخش نهم : معایب و راه اصلاح پرورش ((معایب پرورش . " تغذیه ، جایگاه ، بهداشت ، اصلاح طرز فکر گوسفندداران . خلاصه پیشنهادات اصلاحی)) .
  - بخش دهم : لغات و اصطلاحات محلی ذکر شده در پایان نامه .
- منابع .

بخش اول

اوضاع جغرافیائی دشت گرگان (ترکمن صحرا)

الف : تاریخچه و موقعیت جغرافیائی از نظر پرورش گوسفند .

ترکمن صحرا در سال ۱۳۱۶ خورشیدی فرهنگستان ایران بنام دشت گرگان نامگذاری کرد . این دشت سرزمین هموار است که پستی و بلندی چندانی در آن دیده نمیشود و در نتیجه پائین آمدن سطح آب دریای خزر و رسوبات رودخانه های ارتك ، گرگان و قورسو ایجاد شده و از خاکهای نرم و حاصلخیز (از جنس خاکهای حاصلخیز جنوب روسیه بنام سیراه خاک . چرنزیوم یا هموموس) تشکیل شده و سنگلاخی نمیشود . غیر از بعضی نقاط نزدیک بدریا که شوره زار است بقیه زمینها قابل کشت و زرع بوده و از نظر دامپروری بسیار مناسب میباشد .

ب : حدود دشت گرگان (ترکمن صحرا) ،

این دشت با وسعتی تقریباً در حدود ۱۰ هزار کیلومتر مربع بطول ۱۲۰ تا ۱۵۰ کیلومتر و بعرض ۵۰ تا ۷۰ کیلومتر در قسمت شمال ایران قرار گرفته و محدود است از شمال باتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی ، از طرف جنوب بشهرستان گرگان از طرف مشرق بشهرستان بجنورد و از طرف مغرب بدریای خزر ، ارتفاع این دشت در کناره دریای خزر ناچیز و در نزدیک کوهستان به ۳۰۰ متر میرسد .

در این منطقه طوایف ترکمن سکونت دارند و در گذشته شغل آنها دامداری -

مخصوصاً گوسفندداری و پرورش اسب بوده است و همیشه بیلاق و قشلاق داشته اند و در آن

زمان دشت وسیع ترکمن صحرا دارای چراگاهها و چمنهای وسیع و پرطرفی بوده است و مردمان آن با آلاچیقهای خود (کت تیگمه - آق اوی) دائماً در حرکت بودند. ولی بر اثر مکانیزه شدن کشاورزی و زیرکشت رفتن چمنزارها و چراگاههای طبیعی، گله داری روز-روز ابرونق سابق خود افتاده و دسته دسته از مردمان این منطقه در دو طرف رودخانه گرگان از غرب بجنورد تا ساحل دریای خزر سکونت اختیار نموده و دست از دامداری کشیده و بیسلاق و قشلاق را ترک نموده و به آن دسته از مردمان که به کشاورزی و سایر امور اشتغال داشته اند پیوستند ولی تا مدتی بعد بطور اجتماع از آلاچیقهای خود بمنوان منزل مسکونی استفاده مینمودند و همینکه وضع کشاورزی تفسیر کرد و بسرعت مکانیزه شد وضع اقتصادی مردم نیز تفسیر نمود و همگی صاحب خانههای نسبتاً مدرن و بسبک خانههای ترکمنسان شوروی از چوب و آجر شدند و دامداری مخصوصاً پرورش اسب و گوسفند بدست عده معدودی افتاد و آنها نیز بر اثر بی توجهی و عدم اطلاع صحیح در امور دامپروری و کمبود علوفه بر اثر زیرکشت رفتن تمام زمینها و مخصوصاً کمبود آب، بزحمت توانسته اند به پرورش گوسفند و رگله هائی با تعداد کم بپردازند.

ج : تقسیمات دشت گرگان (ترکمن صحرا)

دشت گرگان از لحاظ تقسیمات کشوری تا سال ۱۳۳۳ تابع شهرستان گرگان بوده

و از این تاریخ مجزا گردیده است دارای یک مرکز فرمانداری و چندین بخش میباشد.

الف - شهرستان دشت گرگان : این شهرستان شامل هفت بخش بشرح زیر میباشد

۱ - بخش مرکزی یا حومه گنبد کاووس	مرکز آن گنبد کاووس است .
۲ - " کلاله (آیدروش)	" " کلاله است .
۳ - " مراوه تپه	" " مراوه تپه
۴ - " داشبرون (یا ترك)	" " داشبرون
۵ - " گوگلان	" " حصارچه
۶ - " رامیان	" " رامیان
۷ - " مینودشت	" " مینودشت

ب - بخشهای ترکمن نشین و تابع شهرستان گرگان

۱ - بخش بندرشاه	مرکز آن بندرشاه
۲ - " گومیشان (گمشتپه)	" " گومیشان
۳ - " پهلویدژ (آق قلعه)	" " پهلویدژ

د : گوهم ————— .

این دشت بین رودهای اترک و قره سو (سیاه آب) واقع شده و شامل دشت وجلگه مسطحی است که از ته نشست آب دریا تشکیل یافته و هیچ ناهمواری و برجستگی غیر از چند تپه در او وسط دشت ، نظیر قره تپه (سیاه تپه) ، قزل تپه (سرخ تپه) ، تخماق تپه (گرز تپه) و آلتین تپه در آن دیده نمیشود . همواری این دشت طوری است که افق کامل و بخط مستقیم دیده میشود طول این جلگه ۱۵۰ - ۱۲۰ کیلومتر و عرض آن ۷۰ - ۵۰ کیلومتر است و تپه های منفصل و متعددی بین ایشک تپه (خرتپه) ، اینچه برون (نازک بینی) و قره ماخر دیده میشود و بعلاوه در این جلگه سدی قدیمی بطول ۱۷۰ کیلومتر دیده میشود که بنام سد قزل آلان یاسد اسکندر مشهور است که از گومیشان شروع

شده و درخوجه لر دامنه ارتفاعات شرقی خاتمه مییابد . در شمال

خاوری این دشت سنگو داغ واقع گردیده که جهت ((اسامی واصطلاحات محلی ذکر شده در این پایان نامه از کتاب جغرافیا وجغرافیا فیای تاریخی گرگان و دشت تالیف اسداله ممینی و اینجانب است)) آن شرقی و غربی و خط انباش آن مرز ایران و شوروی است مرتفع ترین قله آن ۷۳۵ متر ارتفاع دارد و نارلی داغ نیز ۸۱۲ متر ارتفاع دارد و سن قی داغ (شکسته کوه) در شمال باختری مراوه تپه در بخش دا شهبون (سنگ بینی) واقع است .

در شمال خاوری گنبد کاوس بین دو رود اترک و گرگان کوهستان کم ارتفاعی بنام گلیجه داغ (کوه گل دار) نارلی داغ (کوه انار دار) گوکچه (کبود) و حالت نبی وجود دارد - که مرتفعترین قله آن با ارتفاع ۷۱۲ متر که دنبال سلسله جبال البرز میباشند .

ه : جنگلهای منطقه دشت گرگان (ترکمن صحرا)

بعلت هموار و مسطح بودن ترکمن صحرا جنگل مهمی دیده نمیشود مخصوصا

در قسمت باختری و شمال باختری اصلا درخت وجود ندارد فقط در قسمت خاور این دشت در ناحیه کلاله (آیدرویش) چند جنگل با سامی زیر موجود است .

عزیز آباد ، قره جنگل (سیاه جنگل) لندور - پل چشمه (باد چشمه) اجسن

قاجیق . قلاگن . آق امام کسن . لاله گون - قرناوه . بکه قوز . تبارک . دوالفصلی .

عرب جیق . گنی . نیل کوه . عرقن وچپشت .

و : وضع طبیعی رودخانه ها .

اهمیت زراعتی دشت گرگان (ترکمن صحرا) وابسته بوجود روده های آن میباشد

و با توجهی که امروزه در امر زراعت این نواحی میشود اهمیت رودها بیشتر هویدا میگردد .

اهم رودخانه های ترکمن صحرا از شمال بجنوب عبارتند از :

رودخانه های اترك . گرگان و قره سسو .

۱ - رود اترك :

این رود بطول ۵۰۰ کیلومتر بوده و از کوههای هزارمسجد خراسان

سرچشمه گرفته ، بمغرب جاری میشود آب آن بسیار گل آلود و تیره است و از قوچان ، شیروان

و شمال بجنوب میگردد ، و در مسیر خود دو دریاچه تشکیل میدهد و نهرهای متعددی از آن

جدا کرده بمصرف کشت و زرع میرسد ، رود اترك از چات بهمد سرحد ایران است و در

قسمتی از آن که محل سکونت ترکمنها بوده فعلا آبادی دیده نمیشود و در چلتی اولسون

باطلاقی گشته دلتائی تشکیل داده وارد خلیج حسینقلی میگردد (نام این رودخانه مخفف

اتراك جمع ترك است) .

شعبات رودخانه اترك عبارتند از : شیرین چای . سمباد و شمبه ایکسه

از حسن قلمه سرچشمه گرفته است .

۲ - رود گرگان :

سرچشمه این رودخانه از کوه گلی داغ در سرزمین گوگلان و کوههای آلا رانغ

در حدود بجنوب میباشد این رود از اواسط دشت بموازات رود اترك پس از طی ۳۰۰ کیلومتر

راه پر پیچ و خم و گذشتن از صحرای گوگلان بطرف خواجه نفس که در نزدیک ساحل دریاست

رفته و وارد بحر خزر میگردد . شعبات این رودخانه عبارتند از :

رود ساری سو (زرد آب) حاجوقره (حاجو سیاه) پلی چشمه (چشمه بادی) . خرخر
 اوغان . فارسیان فرنگ . نرمة آب . چهل چای (چهل چشمه) نوده . چقالسی
 جاجرم . پشت بسطام . نردین . خرم رود . کارلی . آهگرم ورود وال . قمش کپری
 ۳ - رود قهره سو (سیاه آب) :

این رود خانه در جنوب ترکمن صحرا مخصوصا محل سکونت طایفه
 جعفر بای جاریست و از کوههای مشرق گرگان بنام الننگ و قلعه ماران سرچشمه گرفته و در قهره
 سو بخلیج گرگان میریزد و شعبات آن عبارتند از : رود زرین گل . کفشگیری . جوزولسی
 نوچمن ماهان . زوار دشت . بالا جاده . زیلان . مایان . چقر (چاله) و رود شیردار ^{بن}
 ز : آب و هوا .

این دشت چون در ساحل دریای خزر و در منطقه خیزی قرار دارد آب و هوایش
 نظیر آب و هوای مازندران معتدل میباشد ولی مقدار بارندگی از گیلان و مازندران تا حدی
 کمتر است و بمقتضای فصول تغییر میکند و هر قدر از طرف دریا بطرف خاور برویم از رطوبت
 هوا کاسته شده خشکی میگراید و بارندگی نیز پس از دور شدن از کرانه های دریای خزر
 و کوهستان سرعت کم میشود . در تابستان هوای این دشت تا حدی گرم و خشک و در زمستان
 سرد و در بهار کاملا معتدل بوده و زمینها سبز و خرم است و گله های گوسفند و بز در این
 فصل حداکثر استفاده را از مزارع و چمنزارها میبرند .

ح : ماکزیم و می نیمم درجه حرارت . (بیشینه و کمینه درجه حرارت)

هوای دشت گرگان بیشتر اوقات متفیر است ، در فصل بهار اغلب بارندگیهای شدیدی دیده میشود در فصل تابستان دفعات بارندگی کمتر است و رطوبت هوا بواسطه از یاد درجه حرارت ناراحت کننده میگردد و در فصل پاییز و زمستان بیشتر باران میبارد و هوا اغلب متفیر است و میانگین حداقل درجه حرارت طبق آمار ایستگاه هواشناسی گرگان در ماه بهمن ۴/۹ درجه سانتیگراد و میانگین حداکثر درجه حرارت ۲۳ درجه سانتیگراد در ماه امرداد بوده است و مطابق آمار ایستگاه هواشناسی پهلوی در سالهای ۱۳۳۹ تا ۱۳۳۰ شمسی میانگین حداقل درجه حرارت در بهمن ماه ۰/۱ درجه سانتیگراد و میانگین حداکثر درجه حرارت در تیر ماه ۳۴/۵ درجه سانتیگراد بوده است و همچنین براساس آمار ایستگاه هواشناسی شهر گنبدکاووس از سالهای ۱۳۳۹ تا ۱۳۳۷ شمسی میانگین حداقل درجه حرارت در ماه بهمن ۱/۵ درجه سانتیگراد و میانگین حداکثر درجه حرارت در ماه های خرداد و تیر ۳۹/۲ درجه سانتیگراد بوده است و چنانچه این سه ایستگاه هواشناسی را بشکل مثلث متساوی الساقینی فرض کنیم ایستگاه گرگان در جنوب و ایستگاه پهلوی در شمال آن در طرفین قاعده مثلث قرار داشته و ایستگاه گنبدکاووس در خاور آنها در راس مثلث قرار دارد بدین ترتیب حرارت دشت گرگان (ترکمن صحرا) حد وسط این سه درجه حرارت خواهد بود .

ط : مقدار بارندگی .

بارندگی در این دشت زیاد بوده و بتدریج که از سواحل دریای خزر به طرف

خاور دور شویم از میزان بارندگی کم میشود و میانگین متوسط بارندگی سالیانه طبق آمار

ایستگاه هواشناسی گرگان از سالهای ۱۳۴۱ تا ۱۳۳۸ شمسی در حدود ۶۴۸/۴ میلیمتر و مطابق آمار ایستگاه هواشناسی گنبد کاووس از سالهای ۱۳۴۱-۱۳۴۰ میانگین متوسط بارندگی سالیانه ۲۹۶ میلیمتر بوده و طبق آمار ایستگاه هواشناسی پهلوی در سالهای ۱۳۳۰-۱۳۳۹ میانگین متوسط بارندگی سالیانه در حدود ۳۰۳/۴ میلیمتر بوده است

ی : مقدار رطوبت :

طبق آمار ایستگاه هواشناسی ^{های} گرگان . پهلوی و گنبد کاوس که از دفتر کل هواشناسی ایران سالهای ۱۳۴۲-۱۳۴۰ استخراج شده حداقل و حداکثر میزان نسبی رطوبت بشرح جدول زیر معلوم گردیده است .

جدول حداقل و حداکثر میزان نسبی رطوبت بحسب (صد درصد) ایستگاههای

هواشناسی

نام ایستگاههای هواشناسی	حداقل میزان نسبی رطوبت	ساعت	ماه	حداکثر میزان نسبی رطوبت	ساعت	ماه	سال
گرگان	۴۶	۱۲/۵	خرداد	۸۲	۱۲/۵	دی	۱۳۴۰
"	۴۸	۱۲/۵	تیر	۸۳	۴/۵	صبح آذر	۱۳۴۱
"	۵۳	۱۲/۵	خرداد	۸۳	" "	ازبهرت	۱۳۴۲
گنبد کاوس	۲۱	۱۲/۵	مرداد	۹۸	" "	مهر	۱۳۴۰
"	۴۵	۱۲/۵	خرداد	۸۸	" "	آبان	۱۳۴۱
"	۳۹	۱۲/۵	خرداد	۸۸	" "	فروردین	۱۳۴۲
پهلوی	۶۰	۱۲/۵	مهر	۹۵	" "	دی	۱۳۴۰
"	۶۰	۱۲/۵	اردیبهشت	۹۰	" "	فروردین	۱۳۴۹
"	۵۲	۴/۵	صبح اردیبهشت	۸۳	" "	فروردین	۱۳۴۲